

ЕВРОПЕИЗАЦИЯ И ДЕСТАБИЛИЗАЦИЯ НА БЪЛГАРСКАТА ПАРТИЙНА СИСТЕМА: ЕФЕКТИ ВЪРХУ ПРОФЕСИОНАЛИЗАЦИЯТА НА ПРЕДСТАВИТЕЛНИЯ ЕЛИТ

Стойчо П. Стойчев

Europeanization and Destabilization of the Bulgarian Party System: Effects on the Professionalization of the Representative Elite – by *Stoycho P. Stoychev*¹

Focusing on recent discussions concerning conceptual issues of europeanization, the paper argues that there is a connection between the latter and the destabilization of the Bulgarian party system. In turn, such destabilization is conceptually defined as a major factor hindering the professionalization of the Bulgarian representative elite. The proposed operationalization of the model allows for empirical assessment of these propositions. Statistical analysis applying four regression models demonstrates that the relation between europeanization and destabilization of the party system is not due to chance. Despite of being strong, the relationship between destabilization and deprofessionalization of the representative elite lacks statistical significance. These results imply further inquires of the effects of europeanization on the Bulgarian representative elite.

Разширяването на границите и компетенциите на Европейския съюз (ЕС) през последните две десетилетия поставя редица въпроси, които стоят в основата на увеличаващия се изследователски интерес към процесите на европейска интеграция. Какво е естеството на тези процеси, какви ефекти оказват те върху държавите, институциите и политиките на национално и наднационално ниво, са само малка част от тези въпроси. Целта на настоящия текст е да

¹ *Stoycho P. Stoychev* is a doctoral student at the Department of European studies, Sofia University /Bulgaria/. The author's academic interests are in the field of comparative political research methods – quantitative techniques and Configurational Comparative Methods. His current research is focused on parliamentary elites, political parties and Europeanization. e-mail: stoychev.stoycho@gmail.com

хвърли повече светлина върху ефектите, които европейската интеграция оказва върху партийната система и представителния елит в България. Стабилността на партийната система и професионализацията на представителния елит са важни фактори за ефективността на политическия процес и чрез него за качеството на управлението. Поради тази причина разбирането на процесите, които повлияват развитието на партийната система и представителния елит, е важна задача. Преди да се захванем с нея обаче, е необходимо да разясним в какво се състои европеизацията.

Концептуализация на основните понятия

Литературата предлага множество дефиниции на европеизацията, които обаче концептуално могат да бъдат сведени до три вида обяснения. Едно от обясненията разглежда европеизацията като формиране на институции и политики на ниво ЕС и се поддържа от автори като Коулс и Рисе (Cowles, Caporaso and Risse 2001). Други автори поставят знак за равенство между европеизацията и разширяването на ЕС (Harmsen and Wilson 2000; Olsen 2003). Третият вид обяснение на европеизацията я разглежда като промяна на нещо национално, породена от нещо наднационално, произхождащо от ЕС. Ладрех прави едно от първите предложения за дефиниция в този смисъл. Според него европеизацията е вътрешен процес, който моделира политиката до степен, в която политическата и икономическата динамика на Европейската общност стават част от организационната логика на вътрешната политика и политическия процес (Ladrech 1994: 69). По-конкретно европеизацията се възприема като трансформация на някои национални сфери в резултат от действието на европейските регламенти и директиви (Mair 2004: 341; Vink 2003: 63; Featherstone 2003: 7).

Не са рядкост дефинициите на европеизацията като комбинация от трите значения, описани по-горе. Според Олсен (2002: 954–5), европеизацията притежава „много лица“:

1. разширяване на външните граници;
2. изграждане на институции и политики на европейско ниво;

3. проникване на ЕС в националните и поднационалните системи на управление;

4. „износ“ на европейския политически модел в други региони;

5. „политически проект“ за създаване на обединена Европа.

Тези пет лица лесно биха могли да бъдат сведени до единен модел, комбиниращ трите описани интерпретации, защото второто и петото са всъщност едно и също нещо, а тази част от четвъртото, която не се припокрива от първото, няма особено значение, понеже засяга трети страни, нямащи отношение към европейската интеграция. Може би по същите съображения Меър говори за „две лица“ на „единното европейско измерение“: формиране на институции и политики на европейско ниво и прилагане на нормите и правилата, формулирани на европейско ниво на национално равнище (Maig 2004: 340–343). Разширяването не е изведено като отделно „лице“ от Меър, но и не съществува необходимост от това, защото то е част от второто.

Дефиницията за европеизация, която ще използваме тук, е много близка до тази на Меър. Идеята за единно измерение на европеизацията е сполучлива. Европейското политическо пространство трудно би възникнало и просъществувало като самодостатъчна реалност. Държавите членки участват в неговото изграждане и в неговото моделиране. Същевременно то също им влияе, но не само директно – чрез норми и правила, които трябва да бъдат спазвани, а и индиректно. Следователно под европеизация в този текст разбираме процес на формиране на европейски политически модел и неговото проникване в националните политически системи, което генерира директно или индиректно структурни промени в тях, което на свой ред генерира промени в самия модел. Този механизъм може да бъде лесно илюстриран с новите страни членки, в които евроскептичните нагласи нараснаха след присъединяването и това засили влиянието на евроскептиците в Европейския парламент. Промените в модела обаче не следват от промените в отделните държави членки, а от тяхното взаимодействие. Ето защо, когато разглеждаме европеизацията на българската партийна система, не бихме могли да проследим обратния ефект върху европейския политически модел, без да включим в анализа и партийните системи на останалите страни от

съюза. Понеже настоящият текст няма за задача подобен анализ, то тук ще бъдат разгледани само промените, настъпващи в българската партийна система в резултат от европеизацията и тяхното влияние върху професионализацията на представителния елит.

Литературата върху европеизацията на партиите и партийните системи в посткомунистическите страни разглежда детайлно както ролята на европейските партийни федерации за трансформацията на политическите им партии (Pridham 1996, 2005; Spirova 2008; Stoychev 2008), така и приноса на европейската интеграция за демократизацията и стабилизацията на политическите институции (Enyedi and Lewis 2007). В случая с българската партийна система обаче общото убеждение намира по-скоро опровержение. За да може да бъде установено в какво се състои това опровержение е необходимо първо да се изясни какво представлява партийната система и в какво се изразява нейната стабилност.

Сартори пръв дефинира партийната система като система на взаимодействия, произлизащи от междупартийната конкуренция (Sartori 1976: 44). Тази дефиниция намира поддръжници в по-голямата част от литературата, занимаваща се с партийните системи (Mainwaring and Scully 1995; Morlino 1995; Mair 2006, 2007). В основата на междупартийната конкуренция стоят социалните кливиджи, които мобилизират подкрепа за определени програми и политики, изразявани чрез партиите, които се състезават за гласовете на избирателите. Теорията за социалните кливиджи е представена за първи път от Сеймур Мартин Липсет и Стейн Рокан (Lipset and Rokkan 1990: 91–138). Според техния модел партийната система е оформена от няколко алтернативни форми на интеграция на местните общности в национална общност и мобилизация на електорална подкрепа за национални политики. Четирите социални кливиджа, предложени от Липсет и Рокан, обаче отразяват формирането на националните държави в Западна Европа и когато се анализират партийните системи в новите демокрации, моделът не отразява спецификите на конкретния контекст (Тока 1998: 231–232). Този дефицит обаче не опровергава теорията. Просто в посткомунистическите страни възникват различни кливидж структури, най-силната от които поне

в началото на демократичните промени се отнася до отношението към стария режим. От казаното до тук може да бъде направен изводът, че за стабилизацията² на партийната система е необходимо наличието на стабилна междупартийна конкуренция, което предполага наличието на силни кливидж структури. От това следва, че за да допринесе за стабилизацията на партийната система, европеизацията трябва да допринесе и за формирането на устойчиви кливиджи. Според Саймън Хикс установяването на европейски тип партийна система върши точно това – утвърждава два основни кливиджа: ляво дясно и еврооптимизъм евроскептицизъм (Нix 2005), съпроводено с фрагментация на дясното и обединение на левицата. От друга страна обаче, дейността на европейските партийни федерации по приобщаване на партиите в присъединяващите се страни би следвало да минимизира техните антиевропейски нагласи, ако такива има, като по този начин прави европейския кливидж проблематичен. Точно в това се корени и двойственият характер на европеизацията на партийните системи в новите страни членки от Централна и Източна Европа, особено ако кливиджът комунизъм антикомунизъм се припокрива с кливиджа евроскептицизъм еврооптимизъм, както е случаят с българската партийна система до 2001 г.

Това припокриване обаче ни помага да разберем същността на процеса на европеизация на партийната система в България, която се изразява в разрушаването на мега кливиджа комунизъм антикомунизъм и създаването на условия за зараждане на нови кливиджи, характерни за страните, членувачи в ЕС. Това означава, че процесът на приобщаване на българските политически партии към европейските партийни федерации е етап на дестабилизация на междупартийната конкуренция, след който следва етап на формиране на нови кливиджи, които да структурират нов модел партийна система, близък до описания от Хикс. Този етап обаче е още в начална фаза и неговото,

² Литературата не дава единодушно мнение дали става въпрос за „стабилизация“ (Birch 2003; Bakke and Sitter 2005; Mair 1997), „консолидация“ (Horowitz and Browne 2005) или „институционализация“ (Mainwaring and Scully 1995; Markowski 2000). Тук предпочитаме термина „стабилизация“, защото именно стабилизацията стои в основата и на алтернативните термини, а дебатът около точния термин не е част от предмета на този текст.

развитие не може да бъде прогнозирано. Бихме могли само хипотетично да допуснем, че „европейският“ тип партийна система ще се случи в България, което в никакъв случай не означава, че той е най-удачният модел. Това, което е обозримо, е негативният ефект, който дестабилизацията на партийната система оказва върху професионализацията на представителния елит с всички отрицателни последици от това. Този ефект се състои в това, че дестабилизацията на партийната система я отваря към новосформирани партии, без политически опит, систематична визия за управлението и традиции в партийното строителство. Всичко това се отразява пряко и негативно на подбора на представителния елит. Под лозунгите за нов морал, нови лица и технократична експертиза в политиката тези партии са опосредстващата връзка между политическите институции и личностите, които нямат политически опит, за които политиката е просто кратка скоба в професионалната им биография и които обикновено след изтичане на мандата си никога повече не се завръщат на политическото поприще. Резултатът от този процес е липсата на систематично и далновидно управление, защото тези, които го осъществяват, нямат уменията, а често и мотивацията да го правят такава.

В обобщение концепцията, стояща в основата на този текст, се свежда до модел, при който структурирането на партийната система започва с падането на стария режим и възникването на първите кливиджи. Тези кливиджи са два. Кливиджът комунизъм антикомунизъм се оказва мега кливидж, защото съдържа в себе си разделение не само по отношението към стария режим, но също и по отношение на евро-атлантическата интеграция, пазарната икономика, ролята на държавата като разпределител и регулатор. Така този кливидж обединява в едно измерение разделенията ляво дясно и евроскептицизъм еврооптимизъм. Другият кливидж, типичен за етнически нехомогенните общества с национални малцинства, каквото е българското, е етническият. Двата кливиджа съдържат в себе си силен мобилизационен потенциал. Влиянието на европейските партийни федерации при моделирането на дясното пространство и особено при трансформацията на левицата обаче (Spirova 2008) постепенно минимизира мобилизационния потенциал на разделенията комунизъм антикомунизъм. Този процес постепенно дестабилизира

партийната система, като същевременно мобилизационният потенциал на етническият кливидж остава стабилен, тъй като той не е засегнат от процеса на европеизация. Пикът на дестабилизацията е белязан от критичните парламентарни избори през 2001 г., когато партийната система се отваря за новосформирани партии от лидерски тип, които, проправяйки път на непрофесионални политици, оказват деструктивно въздействие върху професионализацията на българския представителен елит. Парламентарните избори през 2005 г. показаха, че партийната система е придобила „европейски“ вид по модела на Хикс. Лявото е обединено, дясното фрагментирано, а евроскептицизмът намира своето европеизирано политическо представителство. Способността на този модел да се наложи и да стабилизира системата обаче е доста съмнителна, тъй като партията изразител на евроскептичното постепенно се трансформира и абдикира от това свое качество, а изследванията на общественото мнение сочат³, че парламентарните избори през 2009 г. ще бъдат спечелени от извънпарламентарна партия, подобно на тези от 2001 г. Останалата част от настоящия текст е отделена за операционализация на този концептуален модел и проверката му с емпирични данни.

Операционализация на модела

Емпиричната проверка на модела изисква формулирането на три основни хипотези и тяхното потвърждение. Първата основна хипотеза е, че се осъществява постепенно минимизиране на мобилизационния потенциал на разделението европесимизъм еврооптимизъм, като част от кливиджа комунизъм антикомунизъм. За да установим това минимизиране е необходимо да проследим динамиката на подкрепата за евроскептичните политически сили, която теоретично би следвало да намалява в резултат на влиянието на европейските партийни федерации до момент, в който евроскептичното получи свое автентично политическо представителство, необвър-

³ Справка може да бъде направена в електронните страници на повечето български социологически агенции като: Алфа Рисърч (<http://www.aresearch.org/electoral.html>), Маркет Линкс (<http://www.mmlinks.net>), ББСС – Галъп Интернешънъл (<http://www.gallup-bbss.com>) и др.

зано с разделението по отношение на стария режим. В българския случай първоначално основният изразител на евроскептицизма е Българската социалистическа партия (БСП)⁴. До 2000 г. БСП се противопоставя открито на членството на България в НАТО, което се интерпретира като скрит европесимизъм, защото членството в алианса е по правило неформално условие за членство в ЕС спрямо бившите социалистически страни. Постепенно под влияние на Партията на европейските социалисти (ПЕС) се осъществява трансформация в позицията на БСП. Обратът в отношението на партията спрямо НАТО настъпва едва след 2001 г.; тя получава статут на наблюдател в ПЕС през 2002 г. и асоциирано членство през 2005 г. (Stoychev 2008: 17). През 2005 г. коалиция „Атака“ става изразител на автентичното евроскептично, като постига добри резултати в парламентарните избори благодарение на платформа, пропагандираща излизане от НАТО и ревизиране на договореностите с ЕС.

За проверка на първата ни хипотеза ще въведем индикатор, който условно ще наречем *Европеизация на партийната система* (ЕПС). Целта на този индикатор е да измери дела на абсолютната електорална подкрепа за евроскептичните партии като част от електоралната подкрепа за всички партии в парламентарни избори. За начало ще вземем първите свободни парламентарни избори след смяната на режима. Това са изборите за 36 обикновено Народно събрание, проведени през 1991 г., веднага след разпускането на Великото народно събрание, избрано през 1990 г. с цел да установи новия конституционен ред. Предложеният индикатор измерва именно електоралната подкрепа, защото нейната динамика е резултат от динамиката на самите кливиджи. Ако делът на подкрепа за евроскептичните партии, определена за всички парламентарни избори след 1991 г., намалява, то това ще означава, че нашата първа хипотеза е вярна и е налице европеизация на партийната система, изразяваща се в трансформация на кливидж-структурите под влияние на европейската интеграция.

⁴ Освен БСП още няколко партийни формирования изразяват евроскептични възгледи, но тяхното обществено влияние е много малко. Въпреки това те също са включени в нашия емпиричен анализ.

Втората ни основна хипотеза е, че европеизацията на партийната система я дестабилизира. За да проверим тази хипотеза е необходимо да докажем, че системата се дестабилизира успоредно с нейната европеизация, както и че съществува отрицателна зависимост между европеизацията и стабилизацията. За да проследим дестабилизацията на партийната система, тук ще използваме индекса за електорална волатилност на Педерсен като надежден инструмент за определяне на стабилността на междупартийната конкуренция (Pedersen 1979). Индексът е базиран на агрегираните изборни резултати и измерва промяната на гласове между партиите в избори. Ниската волатилност означава, че гласоподавателите имат устойчиви партийни предпочитания, а междупартийната конкуренция е стабилна, респективно и партийната система. Колкото е по-висока електоралната волатилност, толкова е по-нестабилна партийната система. След като определим стойностите на електоралната волатилност за всички парламентарни избори, ще проверим дали съществува статистически значима зависимост между нея и ЕПС, както и с какъв знак е тя. Ако докажем, че съществува значима зависимост между намаляването на ЕПС и увеличаването на волатилността, то това ще означава, че нашата втора хипотеза е вярна.

Последната основна хипотеза гласи, че дестабилизацията на партийната система води до депрофесионализация на представителния елит. За да проследим депрофесионализацията на представителния елит, ще въведем индикатор, който условно ще наречем *Депрофесионализация на представителния елит* (ДПЕ). За да определим съпоставими стойности на този индикатор, ще изчислим дела на избраните депутати без предишен парламентарен опит от общия брой новоизбрани депутати на всички парламентарни избори след 1991 г. Ако успеем да докажем съществуването на статистически значима позитивна зависимост между електоралната волатилност и дела на депутатите без парламентарен опит, то третата основна хипотеза ще бъде потвърдена. В следващата секция ще преминем директно към проверка на трите хипотези, без да се спираме подробно върху динамиката на българската партийна система, тъй като това е направено в детайли другаде (Карасимеонов 2006; Коларова 2002).

Емпирична проверка на основните хипотези

За да определим стойностите на индикатора ЕПС, конструирахме база данни, включваща абсолютния брой гласове за евроскептичните партии във всички парламентарни избори след 1991 г. (табл. 1). Данните показват ясна тенденция към намаляване на относителния дял на подкрепата за евроскептичните партии след 1994 г., която може да бъде определена като начална за процеса на европеизация. Това е и годината, в която българското правителство декларира желанието на страната да се присъедини към ЕС, формалното изражение на което е депозирането на молба за присъединяване пред 1995 г.

За да проверим дали тази тенденция е статистически значима, изчислихме коефициента на рангова корелация на Спирмън между ЕПС и годината на съответните парламентарни избори като ординална променлива. Въпреки малкия брой случаи ($n=5$), анализът показва статистически значима, много силна зависимост между всеки последващ парламентарен вот и намаляването на подкрепата за евроскептичните партии $r = 0,9$ при 95% равнище на значимост.

Таблица 1

Електорална подкрепа за евроскептичните партии в парламентарни избори

Избори	Действителни гласове	Партия/коалиция	Брой гласове	Дял	ЕПС
1991	5 540 837	Предизборен съюз на БСП, БЛПр, ОПТр, ПХЖД, ХРП, НЛП „Ст. Стамболов“, СМС, ФБСМ, СДПД, „ЕРА-3“	1 836 050	33,14%	35,27%
		Българска национална радикална партия	62 462	1,13%	
		Българска комунистическа партия	39 386	0,71%	
		Българска комунистическа партия – марксисти	7663	0,14%	

		Българска революционна младежка партия – Варна	8133	0,15%	
1994	5 202 094	Коалиция – БСП, БЗНС „Ал. Стамболийски“ и ПК „Екогласност“	2 262 943	43,50%	45,55%
		Българска комунистическа партия	78 606	1,51%	
		Българска национално-радикална партия	27 853	0,54%	
1997	4 255 301	Демократична левица – БСП, ПК „Екогласност“	939 308	22,07%	24%
		Българска работническа социалистическа партия	10 152	0,24%	
		Българска национално-радикална партия	7099	0,17%	
		Българска комунистическа партия	50 864	1,20%	
		Българска работническо-селска партия	6 754	0,16%	
		Народен патриотичен ляв фронт	6795	0,16%	
2001	4 568 193	Коалиция за България	783 372	17,15%	18,06%
		Българска работническа социалистическа партия	10 797	0,24%	
		Българска национално-радикална партия	3018	0,07%	
		Съюз на патриотичните сили и войните от запаса „Защита“	5227	0,11%	
		Българска работническа партия (комунисти)	12 579	0,28%	
		БКП „Родина“	9 373	0,21%	
2005	3 648 177	Коалиция „Атака“	296 848	8,93%	8,93%

Източник: за избори 1991, 1994, 1997, 2001 – Институт по математика и информатика при Българската академия на науките (<http://www.math.bas>).

bg/izbori/ посетено на 26/03/2009). За избори 2005 – Централна избирателна комисия (<http://www.is-bg.net/cik2005/index.php> посетено на 26/03/2009).

От стойностите на електоралната волатилност за парламентарните избори след 1991 г. (табл. 2) става видно, че е налице устойчив ръст на дестабилизация на партийната система, особено критична през 2001 и 2005 г. (Коларова 2002). За да проверим достоверността на втората ни хипотеза, конструирахме четири регресионни модела, тествачи наличието на зависимост между волатилността и ЕПС. Резултатите от регресионния анализ са представени в табл. 3 и фиг. 1.

Таблица 2

Електорална волатилност на парламентарни избори

Парламентарни избори	Волатилност
1991	13,6%
1994	14,7%
1997	28%
2001	48%
2005	42,1%

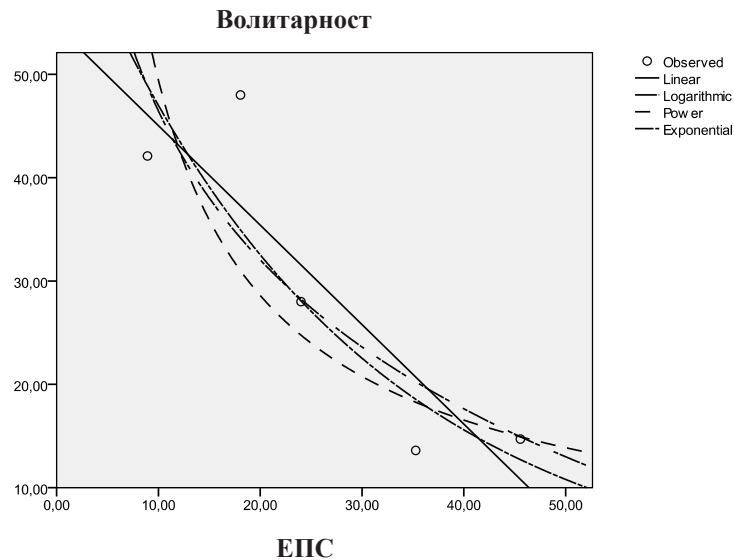
За годините от 1991 до 2001 включително данните са изчислени от Румяна Коларова (2002). Данните за 2005 са изчислени от автора по формулата на Педерсен (1979) $V_t = \frac{\sum_{i=1}^t |P_{it} - P_{i(t+1)}|}{2}$, като са използвани изборните резултати за 2001 (Институт по математика и информатика при Българската академия на науките <http://www.math.bas.bg/izbori/> посетено на 26/03/2009) и за 2005 г. (Централна избирателна комисия: <http://www.is-bg.net/cik2005/index.php> посетено на 26/03/2009).

Таблица 3

Регресионни модели (зависима: волатилност; независима: ЕПС)

Equation	Model Summary					Parameter Estimates	
	R Square	F	df1	df2	Sig.	Constant	b1
Linear	,786	10,991	1	3	,045	54,665	-,963
Logarithmic	,712	7,418	1	3	,072	94,347	-20,798
Power	,738	8,438	1	3	,062	305,049	-,790
Exponential	,823	13,926	1	3	,034	67,897	-,037

От четирите модела два показват равнище на статистическа значимост, по-високо от 95%, въпреки много малкия брой случаи (n=5). Това ни дава основания да твърдим, че е налице зависимост между двете променливи. Най-голяма значимост показва експоненциалният модел, който обяснява 82,3% от относителната промяна на волатилността с абсолютната промяна на ЕПС. Коефициентът b1 показва, че за всяка една единица увеличение на ЕПС, волатилността намалява с 3,7%. Подобна ситуация описва и линейният модел, който обяснява 78,6% от промяната на волатилността спрямо промяната на ЕПС в абсолютни стойности. Всяка една единица ръст в стойностите на ЕПС води до намаление на волатилността с 0,963 единици, което е близо до перфектната линейна зависимост. Четирите модела са графично представени във фигура 1.

Фиг. 1. Зависимост между волатилността и ЕПС

Графиката визуализира тренда на покачване на волатилността с намаляване на относителната електорална подкрепа за евроскептичните партии. Емпиричната проверка дава основание да приемем втората хипотеза за валидна. Какъв е ефектът от това върху професионализацията на представителния елит ще определим, като проверим нашата последна хипотеза.

За проверката на третата хипотеза конструирахме база данни, съдържаща дяловете на избраните депутати без предишен парламентарен опит. Резултатите са изчислени на база списъците на избраните депутати на петте парламентарни избора, както и депутатите, избрани впоследствие на мястото на депутати с прекратени пълномощия. Данните са обобщени в табл. 4. Показан е делът на депутатите с първи и следващ парламентарен мандат. Стойностите на ДПЕ представляват стойностите за дела на депутатите без предишен парламентарен опит, изведени във втората колона на таблицата.

Таблица 4

Депрофесионализация на представителния елит

Избори	Пореден мандат						Общо
	Първи (ДПЕ)	Втори	Трети	Четвър- ти	Пети	Шес- ти	
1991	68,13%	31,87%					100%
1994	55,02%	28,62%	16,36%				100%
1997	61,75%	19,92%	12,35%	5,98%			100%
2001	72,57%	13,19%	7,99%	4,51%	1,74%		100%
2005	49,67%	32,99%	8,84%	4,08%	2,72%	1,7%	100%

За разлика от табличните разпределения на ЕПС и електоралната волатилност, данните в табл. 4 не показват ясен тренд на увеличаване или спад в депрофесионализацията. Регресионният анализ показва изключително слаба връзка между двете променливи. Четирите модела на практика показват нулева зависимост между тях. Ако извадим от анализа данните за 2005 г., която най-силно се отклонява от тренда обаче, получаваме умерена позитивна зависимост между променливите, обясняваща приблизително 41% от дисперсията в стойностите на ДПЕ с промяната на волатилността при линейния регресионен модел. Фиг. 2 представя графично промяната в линейната зависимост между двете променливи, ако 2005 г. бъде извадена от анализа.

Таблица 5

Регресионни модели (зависима: ДПЕ; независима: волатилност)

A) n=5 (1991, 1994, 1997, 2001, 2005)							
Equation	Model Summary					Parameter Estimates	
	R Square	F	df1	df2	Sig.	Constant	b1
Linear	,006	,019	1	3	,900	60,053	,047
Logarithmic	,001	,002	1	3	,971	60,234	,368
Power	,000	,000	1	3	,984	61,518	-,003
Exponential	,001	,004	1	3	,951	60,174	,000

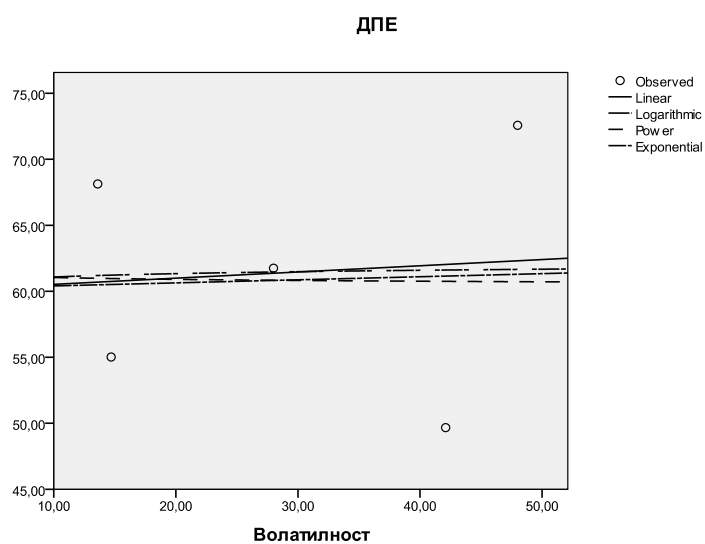
B) n=4 (1991, 1994, 1997, 2001)							
Equation	Model Summary					Parameter Estimates	
	R Square	F	df1	df2	Sig.	Constant	b1
Linear	,406	1,366	1	2	,363	56,431	,304
Logarithmic	,322	,949	1	2	,433	41,498	7,317
Power	,312	,908	1	2	,441	44,849	,114
Exponential	,390	1,277	1	2	,376	56,617	,005

Въпреки че статистически значима зависимост между стойностите на ДПЕ и волатилността за петте парламентарни избора няма, отхвърлянето на третата хипотеза би било прибързано. Данните показват, че съществува положителна линейна зависимост между дестабилизацията на партийната система и депрофесионализацията на представителния елит с коефициент на определеност от 0,41 за първите четири парламентарни избора. Малкият брой случаи е основната причина статистическият анализ да не покаже статистическа значимост за тази връзка. В съдържателен план бихме могли да твърдим, че до 2005 г., дестабилизацията на партийната система е съпроводена с депрофесионализация на представителния елит. Парламентарните избори през 2005 г. произвеждат рязък спад в броя на

депутатите без предишен парламентарен опит, което може да бъде тълкувано като начало на положителна тенденция, свързана с постепенната стабилизация на системата. Дали такава е налице, предстои да установим след парламентарните избори през 2009 г., когато бихме имали съпоставими данни.

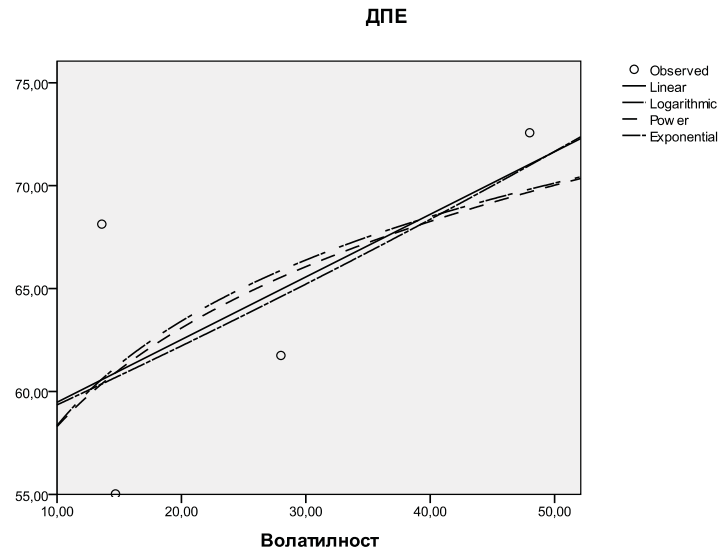
Фиг. 2а

Зависимост между ДПЕ и волатилността 1991–2005

Фиг. 26

Зависимост между ДПЕ и волатилността 1991–2001

Заклучение

В този текст представихме модел, според който европеизацията на партийната система в България, изразяваща се в минимизиране на мобилизационния потенциал на кливиджа евроскептицизъм, я дестабилизира до момент, в който кливиджът получава „европейски“ тип партийно представителство, което е предпоставка за стабилизиране на „европейски“ тип партийна система. Дестабилизицията на системата, от своя страна, подкопава професионализацията на представителния елит, като опосредства достъпа на политици без парламентарен опит до парламента.

Емпиричната проверка на модела показва постепенен спад в подкрепата за евроскептичното, както и значима статистическа зависимост между този спад и увеличаването на електоралната волатилност въпреки много малкия брой случаи. Статистическата проверка на третата ни хипотеза не дава формални основания да я приемем за вярна. Въпреки това обаче установената положителна зависимост между волатилността и депрофесионализацията на представителния елит за първите четири избора загатва, че дестабилизацията на системата е фактор за тази депрофесионализация. Причината за липса на статистическа значимост е малкият брой случаи. Възможно е доказването на подобна зависимост да се постигне с качествено ориентираните сравнителни методи като csQCA, mvQCA или fsQCA, специално разработени за изследването на малък брой случаи според малък брой признаци, което представлява интересна насока за следващи изследвания.

Спадът в броя на депутатите без парламентарен опит през 2005 г. е вероятен индикатор за започнала стабилизация на „европейски“ тип партийна система. Правдоподобността на това допускане обаче би могла да се провери едва след парламентарните избори през 2009 г.

ЛИТЕРАТУРА

- Карасимеонов, Г. 2006. Партийната система в България. София: Горекс прес.
- Коларова, Р. 2002. Трансформациите на българската партийна система (1991–2001) *Разум* 2002 2, 28–35.
- Bakke, Elisabeth and Nick Sitter, 2005. Patterns of Stability. Party Competition and Strategy in Central Europe since 1989, *Party Politics*, 11/2: 243–263.
- Birch, S. 2003. *Electoral System and Political Transformation in Post-Communist Europe*. New York: Palgrave Macmillan.
- Cowles, M. G., James A. Caporaso, T. Risse-Kappen, 2001. *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*. Ithaca: Cornell University Press.
- Enyedi, Z., Paul G., Lewis, 2007. The Impact of the European Union on Party Politics in Central and Eastern Europe. – In *The European Union and Party*

- Politics in Central and Eastern Europe. (Eds.) Lewis, Paul G., Mansfeldova, Zdenka, Palgrave MacMillan, Basingstoke, pp. 231–249.
- Featherstone, K. 2003. Introduction: In the Name of Europe in K. Featherstone and C. M. Radaelli (eds) *The Politics of Europeanization*. Oxford: Oxford University Press.
- Harmesen, R. and T. M. Wilson, 2000. Introduction: Approaches to Europeanization, *Yearbook of European Studies*, 14: 13–26.
- Hix, S. 2005. *The Political System of the European Union*, 2nd edition. London: Palgrave.
- Horowitz, S. and E. C. Browne 2005. Sources of Post-communist Party System Consolidation. *Party Politics*, 11/6: 689–706.
- Ladrech, R. 1994. Europeanization of Domestic Politics and Institutions: the Case of France. *Journal of Common Market Studies*, 32/1 (March 1994): 69–88.
- Lipset, S. M. and S. Rokkan 1990. Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments, in *The West European Party System*, ed. Peter Mair. Oxford: Oxford University Press.
- Mainwaring, S. P. and T. R. Scully, 1995. *Building Democratic Institutions: Party Systems in Latin America*. California: Stanford University Press.
- Mair, Peter, 1997. *Party System Change. Approaches and Interpretations*. Oxford: Clarendon Press.
- Mair, P. 2004. The Europeanization Dimension. *Journal of European Public Policy*, 11 (Apr. 2004): 337–348.
- Mair, P. 2006. Party system change. – In: *Handbook of Party Politics*, eds. Richard S. Katz and William J. Crotty. London: Thousand Oaks.
- Mair, P. 2007. Party Systems and Alternation. – In: *Government, 1950–2000: Innovation and Institutionalization*, in Siri Gloppen and Lise Rakner (eds.) *Globalisation and Democratisation: Challenges for Political Parties*, Bergen: Fagbokforlaget.
- Markowski, R. 2000. Party System Institutionalization and Democratic Consolidation: On the Idiosyncracies of the Polish Case, in Janina Frenzel-Zagyrska and Jacek Wasilewski (eds.), *The Second Generation of Democratic Elites in Central and Eastern Europe*. Warsaw: Institute of Political Studies, Polish Academy of Sciences.
- Morlino, L. 1995. Political Parties and Democratic Consolidation in Southern Europe, in *The Politics of Democratic Consolidation. Southern Europe in Comparative Perspective*, eds. Richard Gunther, Nikiforos P. Diamandouros

- and Hans-Jürgen Puhle. Baltimore and London: The John Hopkins University Press.
- Olsen, Johan P. 2002. „The Many Faces of Europeanization“, *Journal of Common Market Studies* 40 (5) (2002), pp 921–52.
- Olsen, J. P. 2003. Europeanization, in M. Cini (ed) *European Union Politics*, Oxford: Oxford University Press.
- Pedersen, M. N. 1979. The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility, *European Journal of Political Research*, 7/1 (1979), 1–26.
- Pridham, G., 1996. Transnational Party Links and Transition to Democracy: Eastern Europe in Comparative Perspective, in *Party Structure and Organisation in East-Central Europe*, (Ed.) Lewis, Paul G., Edward Elgar, Cheltenham, pp. 187–219.
- Pridham, G. 2005. *Designing Democracy: EU Enlargement and Regime Change in Post-Communist Europe*, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Sartori, Giovanni, 1976. *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis, Vol. 1*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spirova, Maria, 2008. „Europarties and party development in EU candidate states: PES and EPP in Bulgaria“, *Europe–Asia Studies* 60 (5) (2008), pp 791–808.
- Stoychev, S. 2008. Europeanization of the Bulgarian Party System: Dynamics and Effects, *CEU Political Science Journal* 3/1 (2008), pp. 2–25.
- Toka, G. 1998. Hungary, in *Handbook of Political Change in Eastern Europe*, eds. Sten Berglund, Tomas Hellen and Frank Aarebrot. Cheltenham: Edgar Elgar.
- Vink, M. P. 2003. What is Europeanization? And Other Questions on a New Research Agenda. *European Political Science* 3/1 (2003): 63–74.